

Marko
Špikić

Novi život Starog grada

Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici od protuturskih ratova stoji na Uni u spomen na kostajničke knezove, Frankopane, Zrinske i Osmanlije. Nakon dugogodišnjih konzervatorsko-restauratorskih radova Grad je nedavno otvoren javnosti.

U nedjelju 9. listopada 2011. u Hrvatskoj se Kostajnici okupio najveći broj posjetitelja koji sam ikada vidio u tom napaćenom gradu “na granici”. Iako zvuči malo, već pola desetljeća sa studentima povijesti umjetnosti u pratnji konzervatora hodočastimo na Unu kako bismo osvijestili posljedice ratnih razaranja, poteškoće revitaliziranja manjih gradova i zaborav čitave jedne očaravajuće pokrajine, Banovine. Kostajnica je, poput brojnih gradova pogođenih ratom,

propatila mnogo, od okupacije i fizičkih razaranja do etničkog i vjerskog izoliranja. Istodobno, riječ je o gradu s istaknutim mjestom u nacionalnoj i konzervatorskoj povijesti, zahvaljujući očuvanim spomenicima i njihovim neumornim čuvarima.

Paradoksi Banovine

Jedan od paradoksa poimanja kulturne baštine u našem društvu nalazi se u gotovo potpunom ignoriranju ove pokrajine. To čine

znanstvenici, nastavnici, političari, a u stopu ih prati i slabo obaviješteno građanstvo, dakle većina nas. Iako je razumljivo da rat i razaranja odbijaju ljude, takvo stanje može samo čuditi jer je riječ o jednoj od većih i najljepših hrvatskih pokrajina. Zamislite da Francuzi zapuste Burgundiju, Poljaci Pomorje, Nijemci Franačku a Talijani Umbriju.

Proturječja se nameću već na osnovnoj percepciji prostora pa Banovina promatraču može izgledati kao čedo Toskane i Černobila. Slike netaknutih šuma, bistrih potoka i šljunkovitih cesta preko kojih povremeno pretrči vjeverica dok vam oblak silne prašine ovija vozilo kao Jupiter Iju, stapaju se s prizorima napuštenih kuća i napuklog asfalta iz čijih pukotina izbija bujica divljeg raslinja. Na tim cestama susrećete starce zabrinuta pogleda u pratnji lajava mješanca, neostriženih ovaca ili krave, a sklonite li pogled, vidjet ćete kraj zarastao u drač, divan po

svojoj tišini i potresan zbog okrajaka prošlih vremena.

Putnika tako zbog osame na prolasku kroz dirljive krajolike obuzimaju pomiješani dojmovi, od ugođe do jeze. Iznad pounjskoga grada, u kojem je Austrija vidjela razloge za ulaganje u život, pored pruge i u trnju zarasle željezničke postaje, nalazi se putokaz prema mjestu pogibije Gordana Lederera, tiho govoreći da se nalazite na prostoru u kojem ljepota i smrt ratuju jednako svakodnevno kao što svakoga jutro ustajete iz postelje i odlazite na posao. Potom vam pogled odsjedne na slici svijeta koju ne smatrate tako uobičajenom: preko rijeke, na minaretu i zvoncima pravoslavnih crkava.

Povijesni tragovi

Tragovi zajedničkog življenja u Kostajnici bilježe se od tatarskih upada. Na unskoj je adi vjerojatno već u 13. stoljeću izgrađena utvrda za prve značajnije naručitelje,

knezove Kostajničke. U idućim se desetljećima na lijevoj obali razvilo naselje, čijoj je ljepoti pridonio slikovit položaj, čemu su svjedočili i vojni kartografi. Gradić se razvio podno brežuljka utješna, familijarna naziva *Djed*, uzduž zelene rijeke koja je mijenjala oblik ade i pored drvena mosta koji je spajao obale i kulture.

Castellum Kostajnica dobio je na strateškoj važnosti zbog nesreća našega renesansnog doba. Budući da je od 15. stoljeća kratko bio u vlasništvu Frankopana i da je nakon poraza na Mohácsu njegov upravitelj postao ban Nikola Zrinski, Grad je počeo dobivati na čuvenosti. Kostajničke su zidine svjedoci teških vremena. Poput Klisa, i ta je utvrda desetljećima (od Lusthallerove predaje Grada u ruke Malkoč-bega 1556. do rekonkviste Nikole Erdödyja 1688. godine) bila u osmanlijskim rukama. Prikazi kartografa svjedoče o dramatici života od pojave osmanske vojske.

Kostajnica se tako, kao dio promidžbe privremenoga kršćanskog trijumfa, prepoznaje na letku s prikazom bitke kod Siska 1593. godine, dok se bakrorez Jorisa Hoefnagela, nastao početkom 17. stoljeća prema pisanom vrelu, može čitati kao iskaz žudnje za povratkom u zauzeti gradić nezahvalna nadimka *Croatiae propugnaculum*. Nakon svršetka ratova vojni je inženjer Luigi Ferdinando Marsili 1699. prikazao naselje s malim trgom ispred franjevačke crkve Sv. Antuna i mostom prema Bosni. Kostajnica je potom, suprotno Vitezovićevu viđenju hrvatskog uskrsnuća, ponovno uronila u stoljeće sivila života u vojno-krajiškoj utvrdi.

Istraživačko-konzervatorska predaja

Životu ovoga prostora u 19. je stoljeću odgovorila povijest njegove recepcije i konzervatorskog tretmana. Poput lokaliteta kontinentalne Hrvatske koji su postali ciljevi

putovanja Ivana Kukuljevića, u doba osnutka *Družbe hrvatskoga zmaja* na početku 20. stoljeća pojavili su se prvi apeli za pomoć zapuštenom gradskom spomeniku. U Kostajnici je u to doba, nakon željezničke postaje, na sjecištu glavnih prometnica podignut hotel *Central*, u kojem su se mogli smjestiti prvi konzervatori na obilasku terena.

Njihov je predvodnik Emilij Laszowski kao izaslanik Kraljevske Vlade 1908. doputovao na Unu i preporučio konzerviranje zrinske utvrde, zalažući se za suvremene principe svojih talijanskih, austrijskih i pruskih kolega, prema kojima se *svaka nova gradnja raspoznati može*. Iako su stvoreni planovi za oslobađanje od prigradnji i konsolidiranje, tada nije učinjeno ništa.

Kostajnički Stari grad postao je 1916. predmetom zanimanja *Zemaljskog povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*. Tada je u grad doputovao Cjuro Szabo, koji je načinio snimke i predložio radove, no bilo je nerealno očekivati da će oni započeti usred rata, pa su odloženi za još jedno desetljeće. Szabo se tada, kao pobornik konzervatorskog i protivnik stilsko-restauratorskog principa, suprotstavio željama da se Grad vrati u slabo dokumentirano predosmanlijsko stanje kada su njime upravljali Zrinski. Unošenjem ugostiteljskog sadržaja i uređenjem kupališta podno zidina, na sklopu je iskušan princip revitalizacije, čime se spomenik trebao približiti svakodnevnom životu.

Iako je dvadesetih godina doživio prve zahvate, prokletstvo sklopa nastavljeno je u Drugom svjetskom ratu, kada je ondje smješten ustaški zatvor. Grad je pred Božić 1941. na početku konzervatorskoga djelovanja obišla 30-godišnja povjesničarka umjetnosti Anđela Horvat. Kada se u svibnju 1949. vratila u društvu konzervatorica Grete Jurišić i Ane Deanović, u putnu je bilježnicu zapisala da je "situacija grada i relativna sačuvanost tako sjajna, da zaslužuje hitno manje popravke, tim više jer Kostajnica ima budućnost kao turističko mjesto".

Tijek radova

Zahvaljujući konzervatorskim obilascima i pripremi pravilnika o zaštiti, kostajnički je Grad u lipnju 1957. uveden u registar zaštićenih spomenika, a na gradskim su bedemima 1960. izvedeni sanacijski radovi. Sustavno se očuvanje i prezentiranje sklopa, pak, poklopilo s početkom rada Restauratorskoga zavoda Hrvatske, kada je novi naraštaj stručnjaka, nastavljujući se na napore Karamana, Horvatic, Stahuljaka, Fiskovića i Fučića, započinjao svoj posao. U tom su se naraštaju našli konzervatori kojima je Kostajnica predstavljala prvo iskustvo terenskoga rada.

Radovi su zbog potresa, ratnih razaranja i ekonomske stagnacije s čestim prekidima trajali preko četiri desetljeća. Započeli su nakon inicijative Općine Kostajnica da se spomenik, pošto je već služio u obrambene i kaznioničke svrhe, potom kao svlačionica lokalnih nogometaša i spremište građe pri rušenju napoleonskog i gradnji betonskog mosta, poput sisačkoga Grada pretvori u muzej s ugostiteljskim sadržajem.

Radovi konzervatora od konca šezdesetih godina zasnivali su se na sanaciji bedema, sondiranju kula, statičkom ojačanju, uklanjanju raslinja i pažljivom integriranju. Dva traumatična događaja, potres u Banjoj Luci 1969. i eksplozija mosta 1995. godine, iskušavali su izdržljivost toga starog sklopa. Čini se da su takva iskušenja potakla zaposlenike Hrvatskoga restauratorskog zavoda Dragu Miletića i Mariju Valjato Fabris da Starome gradu vrate dostojanstvo i učine ga svijetlom točkom Kostajnice i Banovine. U posljednjih nekoliko godina ti su zaslužni konzervatori i ovogodišnji dobitnici nagrade *Vicko Andrić* za radove na kapeli Sv. Trojstva u Brinju tu nepristupačnu utvrdu pretvorili u povijesni spomenik s turističkim potencijalom, koji je prepoznala i Anđela Horvat 1949. godine.

Svjetlost Kostajnice

Hrvatska Kostajnica grad je okrajaka. Vjerujem da se rođeni u tom gradu – odselili oni ili u njem ostali – zbog toga moraju osjećati nesretnima, pa prirodno i neispunjenima.

Konzervatori i restauratori zbog toga su imali tešku zadaću čiji je opseg išao dalje od opsesije poviješću i estetikom predmeta restauriranja. Slikovita Kostajnica je zbog bolnih zbivanja u nedavnoj prošlosti postala sakata, pa je i rad na Starom gradu dobio na simboličnoj važnosti. Kako je čest slučaj u tranzicijskim zemljama, ta u urbanom sklopu tek djelomična revitalizacija zadobiva i terapijsku vrijednost. To posjetitelju može postati jasno već pri dolasku, jer uviđa da je podjednako intenzivnim, barbarskim ratnim razaranjem i poratnim probijanjem prometnice preko oštećenih kuća pored rijeke koje su doprinosile ljepoti i slikovitosti grada, neprimjerenim izgledom spomenika poginulima i zanemarivanjem čitavoga napaćenog ambijenta, Stari grad samo dobio na važnosti. Hoće li to biti dovoljno, odnosno hoće li konzervirani spomenik na adi pomoći svom gradu da oživi neki oblik urbaniteta i privući posjetitelje, pokazat će vrijeme.

Konzervatorski rad na Gradu izveden je besprijekorno jer su mjesta integriranja čitljiva i neobaviještenom posjetitelju, a na njima se ne vidi opterećenost rekonstrukcijom izvornoga stanja ili "stila", što je razumljivo, jer je riječ o tvrđavi s pragmatičnom namjenom očuvanja gole egzistencije koja je doživjela brojne preinake, a ne o građevini za reprezentativne potrebe i autorskom projektu. U čitavom sklopu restauratorski je posao istodobno diskretan i prepoznatljiv, od

konsolidiranja zidnih površina i punkcijskih rekonstrukcija (luk na unutarnjoj strani sjeverne kule, stražarske sedilije) do pokrova od šindre povrh kula, metalnih ulaznih vrata, stubišta i ograda koje posjetiteljima jamče sigurnost obilaska. Prezentirana vrata ("arheološki", konsolidacijski pristup prezentaciji na zazidanom otvoru prema Uni i ponovno sastavljanje vrata prema dvorištu s elementima rekonstrukcije), skupa s prezentiranom sedilijom, smatram doprinosima poznavanju arhitekture toga doba i primjerima didaktičnog (a maksimalno diskretnog) odnosa prema tragovima pronađenim prigodom sondiranja.

Konzervatorske intervencije izvedene od 2003. do 2011. godine vratile su građanima važan nacionalni spomenik koji će u bliskoj budućnosti dobiti izložbeni prostor, u kojem će se, vjerujem na dostojan način, predstaviti povijest sklopa s burnom i slojevitom prošlošću. Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici danas je lučonoša u polumraku zaboravljene Banovine. Možda nas ne bi smio ponijeti osjećaj entuzijazma, jer - netko bi mogao primijetiti - u tako golemoj, a prezentnoj rupi u nacionalnom pamćenju ne valja vraćati život samo "mrtvim spomenicima" već i poluživnoj Kostajnici, no ne želim gubiti nadu da će ta luč početi privlačiti naše sugrađane i da će Kostajnica iz grada okrajaka ponovno postati cjeloviti, slikoviti, živući grad. ×